

TÁRSADALMI KAPCSOLATOK ÉS ATTITÚDOK A SZLOVÁK–MAGYAR HATÁRTÉRSÉGBEN

A SZLOVÁK–MAGYAR LAKOSSÁGI KÉRDŐÍVES FELMÉRÉS MÓDSZERTANI KRITÉRIUMAI ÉS MINTAVÉTELI SAJÁTÓSÁGAI

Általános módszertani kérdések

A szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálatával foglalkozó alapkutatásunk empirikus felméréseinek egyik legfontosabb részét képezte a határszakaszon végzett lakossági kérdőíves felmérés. Az adatfelvételre 2007 decembere és 2008 januárja között került sor kérdezőbiztosok segítségével, személyes megkérdezés formájában. A magyar oldalon 1000, a szlovák oldalon pedig 996 értékelhető válaszból áll a kérdőíves felmérés adatbázisa.

A rétegzett mintavétel három kritériumot vett figyelembe: nem, életkor és területi elhelyezkedés. A kutatás alapvető célja az volt, hogy egy szakértői lehatároláson alapuló határszakaszra legyen reprezentatív az adatfelvétel. A határ mindkét oldalán 20 kilométeres zónában elhelyezkedő települések lakossága alkotta a sokaságot. Ezt a zónahatárt ott tágitottuk ki, ahol a közelben – de a 20 kilométeres távolságon kívül – nagyvárosi centrumok is voltak (pl. Miskolc), amelyek a térségre gyakorolt gazdaság- és társadalomformáló hatásuk miatt fontos szerepet játszhatnak.

A kérdőíven keresztül a határtérség lakosságának szokásait, attitűdjeit és preferenciáit mértük fel. Ebből következően egy viszonylag heterogén kérdéssorozattal kellett dolgozni a lekérdezés során, amely az alapkutatás

legtöbb témaköréhez releváns információkat biztosít a közvélekedés szintjén.

A kérdőívben az alábbi kutatási területekhez kapcsolódó kérdésfelvetéseinket próbáltuk meg konceptualizálni és operacionalizálni (a kérdőív szerkezetét megtartva közöljük):

- lokális kötődés,
- szolgáltatások igénybevételének területi sajátosságai,
- térbeli mozgás, utazási szokások, úthasználat,
- társadalmi nyilvánosság (különösen a médiahasználat),
- költözési hajlandóság és annak irányai,
- a magyarokról és szlovákokról alkotott társadalmi kép, előítéletek, attitűdök,
- nyelvhasználat,
- a határhoz való közelség előnyei és hátrányai,
- munkavállalás a határ túloldalán,
- határon átnyúló társadalmi kapcsolatok (erős és gyenge kötések).

A felmérés módszertani sajátosságaiból fakadóan több elemzési szög is alkalmazásra kerülhet az adatok feldolgozása során (1. táblázat). A legkézenfekvőbb a két ország határázójának lakosai körében megfigyelhető eltérések feltárása a fent említett kérdések kapcsán. A másik olyan fontos kutatástervezési kritérium, amire válaszolnia kell a lakossági felmérésnek az, hogy ez a hosszú határszakasz nem egy homogén tömb, ezért érdemes elkülönítetten kezelni és összehasonlítani az egyes szakaszait. Ebben az esetben két alternatívával számolhatunk. 1) Az egyes kutatási témáknál változó logikát követ a határ szakaszolása, az elemző szándékainak vagy a téma-

körből fakadó törvényszerűségek következtében. 2) Előzetesen definiált határszakaszokra történik utalás, amely során egy egyszerűbb keleti-nyugati felosztás vagy egy tájegység szerinti lehatárolás történt meg.

Ha figyelembe vesszük az adatelemzési eljárások elemszám-szükségletének kritériumrendszerét és a két országban végzett felmérés optimális, de mélyebb csoportközi differenciálódás kutatására nem minden esetben alkalmas elemszámát, akkor az egyszerűbb térfelosztás használata indokolt, különösen akkor, ha a két ország válaszait is külön akarjuk kezelni. Abban az esetben, ha egy integrált egészként kezeljük a vizsgálati területet a nemzeti hovatarozástól függetlenül a válaszokat, akkor indokoltnak tűnik egy tájegység szerinti felosztás is (a megoszlási adatok a minta bemutatásánál lesznek ismertetve).

A kérdőíves felmérés két mintájának bemutatása

A felmérés mintáját a kérdőívben szereplő demográfiai, területi és társadalmi helyzetjelző mutatók alapján mutatjuk be, külön kezelve a határ két oldalán lekérdezett személyek válaszaiból felépülő mintákat. A pusztá leírason túl arra is válaszokat keresünk, hogy a mintavételi kritériumokon túlmenően nem figyelhető-e meg olyan aránytalanságok, amelyek veszélyeztetik a felmérés reprezentativitását. Itt különösen fontos az iskolai végzettség, amely alapvetően befolyásolja a kutatási kérdések legtöbbszörénél mérhető egyéni szokásokat, preferenciákat, véleményeket és konkrét aktivitásokat is. Ugyan nem volt beépítve a

mintavétel során mint rétegeképző kritérium, de a véletlenszerűség és az elegendően magas elemszám biztosíthatja a torzítás hiányát vagy csak mérsékelt, még kezelhető léptékű jelenlétét.

A leíró táblák (2–5. táblázat) az elemszámokat és a relatív megoszlásokat tartalmazzák. Az eredmények közül csak azokat emeljük ki, amelyeknél jelentős eltérések figyelhetők meg a két ország adataiban, vagy ahol a várakozásoktól eltérően alakult a válaszok megoszlása.

A magyar oldalon a legtöbb válasz Borsod-Abaúj-Zemplén megyéből érkezett Miskolc bevonása miatt. A szlovák oldalon Nyitrai és Nagyszombati járásoknál figyelhető meg a legnagyobb elemszám, az összes válaszadó kétharmada itt él. A nyugati-keleti szakaszolás megoszlási viszonyai pont ellentétesek a két oldalon. Az öt előre definiált tájegység esetében a magyar oldalon egyenletesebb a minta eloszlása, de a szlovák oldalon a válaszolók majdnem hatvan százaléka a „dunai városok vonzásterületéknél” definiált délnyugati szakaszon él. Látható, hogy alapján különbözik a két ország határszakaszának településszerkezete is, a nagyvárosi és középvárosi lakosság aránya jelentősen kisebb a szlovák oldalon. A lakosságszám alapján a szlovák oldali válaszadók 77%-a 20 000 főnél kisebb településen él, alapvetően rurális vagy kisvárosias társadalmi-gazdasági miliőben.

A demográfiai és háztartás, családi jellemzők esetében a házások aránya magasabb a szlovák oldalon, így az elváltak és élettársi viszonyban élők aránya viszont alacsonyabb a magyar oldali adatoknál. A két zóna lakosai

1. Táblázat. A határszakasz lakossági kérdőívének lehetséges összehasonlítási perspektívái

Két alminta	Négy alminta	Speciális
1. magyar és szlovák oldali összehasonlítása	3. a magyar és szlovák oldali nyugati és keleti határszakaszok összehasonlítása	4. a szlovák mintában a magyar és szlovák nemzetiségű lakosok összehasonlítása
2. a nyugati és keleti határszakaszok összehasonlítása a határtól függetlenül		5. tájegységenként történő összehasonlítás (5 alminta)

2. Táblázat. Térségi és településszerkezeti jellemzők

	Magyarország		Szlovákia	
	N	%	N	%
<i>Elemzszám (fő)</i>	1000		996	
Megye/kerület				
– Győr-Moson-Sopron	176	17,6		
– Komárom-Esztergom	177	17,7		
– Pest	80	8,0		
– Nógrád	155	15,5		
– Heves	17	1,7		
– Borsod-Abaúj-Zemplén	395	39,5		
– Pozsony			52	5,2
– Nagyszombat			250	25,1
– Nyitra			377	37,9
– Besztercebánya			139	14,0
– Kassa			178	17,9
Határszakasz				
– Nyugati	404	40,4	656	65,9
– Keleti	596	59,6	304	34,1
Tájegységek				
– Pozsony és agglomerációja	50	5,0	76	7,6
– Dunai városok vonzásterét	354	35,4	580	58,2
– Hegyvidéki városok övezete	246	24,6	142	14,3
– Kassa-Miskolc vonzáskörzete	301	30,1	111	11,1
– Keleti hármashatár vidék	49	4,9	87	8,7
Település típusa				
– megyeszékhely, megyei jogú város, kerületi központ	356	35,6	50	5,0
– kistérségi, járási központ	178	17,8	253	25,4
– egyéb város	136	13,6	209	21,0
– község	330	33,0	484	48,6
Lakosságszám csoportok				
0-5000 fő	360	36,0	443	44,5
5001-20 000 fő	127	12,7	325	32,6
20 001-50 000 fő	225	22,5	180	18,1
50 001-100 000 fő	61	6,1	0	0,0
100 000 fő feletti	227	22,7	48	4,8

Forrás: Alap kutatás a szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálatára – lakossági kérdőív felmérés, 2008.

családi állapotának struktúrája eltérő mintát mutat, a szlovák oldal a hagyományosabb családkeretekre utaló arányokkal jellemezhető és a négy- vagy ötfős háztartások aránya is magasabb.

A vizsgálat előzetes célkitűzései alapján különösen fontos kérdés volt a szlovák oldalon az önmagát magyar vagy szlovák nemzetiségűnek vallók arányának viszonylag pontos

leképezése. A magyar oldalon nagyon magas a nemzetiségi homogenitás a mintában, összesen 4 önmagát szlovák nemzetiségűnek valló személy került be a lekérdezésbe. A szlovák oldalon, követve a népszámlálási arányokat és a helyi szakértői tapasztalatokat, a magyarok aránya 67,2%-os. Ez összesen 661 válaszadót jelent, míg a szlovák nemzetiségű személyek aránya 32,5%-os (319 fő).

3. Táblázat. Demográfiai jellemzők

	Magyarország		Szlovákia	
	N	%	N	%
Férfi	464	46,9	490	49,4
Nő	526	53,1	502	50,6
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		1,0		0,4
Életkor				
– Átlagos (év)	46,7		46,8	
18-25	121	12,1	114	11,6
26-40	275	27,6	265	26,9
41-60	373	37,4	376	38,1
61- x	229	22,9	231	23,4
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		0,2		1,0
Családi állapot				
– házas	504	50,5	594	60,1
– nőtlen, hajadon	202	20,2	199	20,1
– özvegy	119	11,9	94	9,5
– elvált	96	9,6	56	5,7
– élettársi viszonyban él	78	7,8	45	4,6
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		0,1		0,8
Háztartás nagysága				
– Átlag (fő)	2,9		3,1	
– egy fő	154	15,7	97	10,2
– kétfős	279	28,4	256	26,9
– háromfős	235	23,9	199	20,9
– négyfős	206	20,9	281	29,6
– legalább ötfős	110	11,2	117	12,3
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		1,6		4,6
Gyermekszám				
– van gyermeke (lgen)	684	68,4	715	71,8
– átlagos gyermekszám (fő)	1,9		2,0	
Települési kötődés				
Születéstől azonos településen élők száma/aránya	679	67,9	690	69,3
Nemzetiség				
– magyar	984	99,1	661	67,2
– szlovák	4	0,4	319	32,5
– más	5	0,5	3	0,3
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		0,7		1,3

Forrás: Alap kutatás a szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálatára – lakossági kérdőív felmérés, 2008.

A legmagasabb iskolai végzettség megoszlása a mintában a magyar oldalon nagyjából pontosan követi a legutolsó népszámlálás alapján ismert struktúrát. A szlovák oldali válaszokban viszont komoly mértékű torzulás figyelhető meg, a diplomások jelentősen felülreprezentáltak. Lényegében minden negyedik válaszadó vagy főiskolai, vagy egyetemi végzettséggel rendelkezik (a problémával külön

foglalkozunk a következő alfejezetben). Ez a torzulás természetesen és szükségszerűen „végigáramlik” a foglalkoztatási és anyagi helyzet mutatókon is, ezért a mintán belüli megoszlások ezeknél a helyzetjelző változóknál szintén komoly eltéréseket mutatnak a két ország adataiban, és veszélyeztetik az eredmények összehasonlíthatóságát. Például feltűnően magas az önálló (16%), a szellemi jelle-

4. Táblázat. Iskolai végzettség és foglalkozás

	Magyarország		Szlovákia	
	N	%	N	%
Legmagasabb iskolai végzettsége				
– alapfokú	178	17,9	90	9,2
– szakmunkásképző	273	27,4	180	18,5
– szakközépiskola	238	23,9	310	31,8
– gimnázium	130	13,1	158	16,2
– főiskola/egyetem	177	17,8	236	24,2
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		<i>0,4</i>		<i>2,2</i>
Iskolai végzettség apáéhoz képest				
– magasabb	554	56,2	664	68,7
– azonos	322	32,7	223	23,1
– alacsonyabb	110	11,1	80	8,2
<i>Hiányzó válaszok aránya</i>		<i>1,6</i>		<i>2,9</i>
Foglalkoztatottság				
– önálló	57	6,8	130	16,3
– alkalmazott	786	93,2	666	83,7
– alkalmazott fizikai	481	61,2	322	48,3
– alkalmazott szellemi	305	38,8	344	51,7
van/volt beosztottja vagy önálló (Igen)	147	17,4	240	30,1
– dolgozik jelenleg (Igen)	563	56,4	630	63,8
Szektor				
– mezőgazdaság	40	4,6	76	9,3
– ipar	307	35,3	167	20,5
– szolgáltatás	522	60,1	572	70,2
Munkajelleg csoportok				
felső vagy középvezető	47	5,6	73	9,2
önálló tulajdonos	57	6,8	130	16,3
alsó vezető, vagy term. irányító	43	5,1	37	4,6
beosztott szellemi - diplomás	89	10,6	98	12,3
beosztott szellemi - legf. érettségi	145	17,2	155	19,5
szakmunkás	269	31,9	170	21,4
betanított- vagy segédmunkás	173	20,5	99	12,4
mezőgazdasági fizikai	20	2,4	34	4,3

Forrás: Alap kutatás a szlovák–magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálatára – lakossági kérdőív felmérés, 2008.

gű alkalmazásban állók (52%), és a vezető beosztásúak (9%) aránya. Az összehasonlítások így csak korlátozottan tehetőek meg, azon változók esetében, amelyek korrelálnak a végzettséggel, érdemes kontroll alatt tartani az iskolázottságot.

A végzettségi és az ebből következő foglalkozási struktúrában megfigyelhető aránytalanságok lecsapódnak az anyagi helyzet státusmutatóiban is. A jövedelmek, a vagyoni helyzet és annak szubjektív megítélése esetén alkalmazott változók mindegyikében maga-

sabbak/jobbak a szlovák oldali válaszok. A probléma az, hogy emiatt nehezebb kimutatni ebben a torzulásban a felülreprezentált magasabb végzettségű lakosok szerepét és a két háttérszakasz lakosainak valóságos anyagi differenciáltságát.

A kérdőív felmérés reprezentativitásának kérdése

A minta általános háttérmutatóinak megosztási táblái rávilágítottak arra, hogy a nem, élet-

5. Táblázat. Jövedelem, anyagi helyzet és a társadalmi rétegek

	Magyarország		Szlovákia	
	Forint	Korona	Korona	Forint
Megkérdezett átlagos havi nettó jövedelme				
– átlag	83 823	10 478	15 009	120 125
– medián	75 000	9 375	12 000	96 000
Háztartás teljes havi nettó jövedelme				
– átlag	167 975	20 997	27 642	221 128
– medián	152 000	19 000	25 000	200 000
A háztartás egy főre jutó havi nettó jövedelme				
– átlag	66 048	8 256	10 232	81 854
– medián	62 500	7 812	8 750	70 000
Egy háztartás ideális havi nettó jövedelme mekkora kellene, hogy legyen (megfelelő megélhetéshez)				
– átlag	291 465	36 433	43 589	348 700
– medián	300 000	37 500	40 000	320 000
<i>Eltérés a valós medián jövedelemtől ()</i>	<i>197</i>		<i>160</i>	
Vagyoni helyzet				
	N	%	N	%
22 vagyontárgy közül mennyivel rendelkezik				
– jóval az átlag alatti: <= 5	275	27,5	187	18,8
– átlag alatti: 6 - 8	217	21,7	189	19,0
– átlagos: 9 - 10	157	15,7	177	17,8
– átlag feletti: 11 - 13	218	21,8	233	23,4
– jóval az átlag feletti: 14+	133	13,3	210	21,1
<i>Átlag feletti csoport aránya</i>	<i>351</i>	<i>35,1</i>	<i>443</i>	<i>44,5</i>
Anyagi helyzet szubjektív megítélése				
– azonos vagy jobb, mint a többségé	571	57,1	594	59,6
– a többséghez képest rosszabb minden szempontból	159	15,9	189	19,0
Település lakosaihoz képest				
– sokkal rosszabb	21	2,1	18	1,8
– rosszabb	165	16,5	154	15,5
– olyan, mint a többségé	713	71,4	630	63,4
– jobb	96	9,6	175	17,6
– sokkal jobb	3	0,3	17	1,7
Életforma alapján megadott társadalmi réteg				
– alsó osztály	52	5,3	28	2,8
– munkásosztály	285	29,3	190	19,3
– alsó középosztály	276	28,3	231	23,4
– középosztály	348	35,7	411	41,6
– felső középosztály vagy felsőosztály	13	1,3	127	12,9
<i>Közép és felső osztály aránya</i>		<i>37,0</i>		<i>44,5</i>

Forrás: Alap kutatás a szlovák-magyar határtérség társadalmi-gazdasági vizsgálatára – lakossági kérdőíves felmérés, 2008.

kor és területi elhelyezkedés figyelembe vétele ellenére egy alapvető probléma nehezíti meg az eredmények általánosítását. A legutolsó népszámlálási adatok lehetnek referenciák annak a kérdésnek az eldöntésében, hogy milyen mértékben felülreprezentáltak a diplomások a határszakasz két oldalán lekérdezett mintában. Figyelembe véve az elmúlt hét év-

ben bekövetkezett oktatási expanzió lehetséges hatásait, a népszámlálási megoszlási arányoktól való eltérés mértéke néhány százalékos eltéréseken túl segít abban, hogy a torzítás mértékét ki tudjuk mutatni.

A magyar oldalon a mintában a közép- és felsőfokú végzettségűek aránya nagyjából közelít a népszámlálási adatokhoz, illetve a be-

6. Táblázat. A magyar és szlovák határzóna népszámlálási adatai alapján megállapítható iskolai végzettségi ráták – 2001

	Magyarország		Szlovákia	
	Forint	Korona	Korona	Forint
Megkérdezett átlagos havi nettó jövedelme				
– átlag	83 823	10 478	15 009	120 125
– medián	75 000	9 375	12 000	96 000
Háztartás teljes havi nettó jövedelme				
– átlag	167 975	20 997	27 642	221 128
– medián	152 000	19 000	25 000	200 000
A háztartás egy főre jutó havi nettó jövedelme				
– átlag	66 048	8 256	10 232	81 854
– medián	62 500	7 812	8 750	70 000
Egy háztartás ideális havi nettó jövedelme mekkora kellene, hogy legyen (megfelelő megélhetéshez)				
– átlag	291 465	36 433	43 589	348 700
– medián	300 000	37 500	40 000	320 000
<i>Eltérés a valós medián jövedelemtől ()</i>	<i>197</i>		<i>160</i>	
Vagyoni helyzet				
	N	%	N	%
22 vagyontárgy közül mennyivel rendelkezik				
– jóval az átlag alatti: <= 5	275	27,5	187	18,8
– átlag alatti: 6 - 8	217	21,7	189	19,0
– átlagos: 9 - 10	157	15,7	177	17,8
– átlag feletti: 11 - 13	218	21,8	233	23,4
– jóval az átlag feletti: 14+	133	13,3	210	21,1
<i>Átlag feletti csoport aránya</i>	<i>351</i>	<i>35,1</i>	<i>443</i>	<i>44,5</i>
Anyagi helyzet szubjektív megítélése				
– azonos vagy jobb, mint a többségé	571	57,1	594	59,6
– a többséghez képest rosszabb minden szempontból	159	15,9	189	19,0
Település lakosaihoz képest				
– sokkal rosszabb	21	2,1	18	1,8
– rosszabb	165	16,5	154	15,5
– olyan, mint a többségé	713	71,4	630	63,4
– jobb	96	9,6	175	17,6
– sokkal jobb	3	0,3	17	1,7
Életforma alapján megadott társadalmi réteg				
– alsó osztály	52	5,3	28	2,8
– munkásosztály	285	29,3	190	19,3
– alsó középosztály	276	28,3	231	23,4
– középosztály	348	35,7	411	41,6
– felső középosztály vagy felsőosztály	13	1,3	127	12,9
<i>Közép és felső osztály aránya</i>		<i>37,0</i>		<i>44,5</i>

Forrás: 2001. évi népszámlálás; Lakossági felmérés, 2008.

csült expanziós határon belül mozog: igazából csak az érettségivel rendelkezők enyhén felülreprezentáltak. Ha a ténylegesen is a mintába került (nagyvárosokkal kiegészített) településekre számolt népszámlálási iskolázottsági adatsort vesszük alapul, akkor a különbség minimálisra csökken. Ebből arra következtethetünk, hogy a magyar oldalon érvényesült a

véletlenszerűség a mintavételi kritériumok alkalmazása mellett.

A 2001. évi szlovákiai népszámlálás vonatkozó adatsorából látható, hogy a magyar lakosok iskolázottsága alacsonyabb a szlovákiai átlagnál. A vizsgált határszakaszban így ebből az értékből kiindulva jelentősen eltér a minta a sokasági átlagértékektől. Az érettségi-

vel rendelkezők aránya majdnem 20 százalékponttal magasabb, a diplomásoké pedig 16-tal, ami relatíve még nagyobb arányú torzítás.

Összegezve, a szlovák minta közel 75%-a legalább érettségizett személy. Ilyen mértékű mintavételi és lekérdezési hibából fakadó torzítást már nem lehet megfelelően kezelni (pl. súlyozás), így a helyzetelemzések során figyelembe kell venni ezt a torzító tényezőt, és az eredmények ennek tükrében nem általánosíthatók a szlovák oldali határszakasz társadalmára.

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ TÁRSADALMI KAPCSOLATOK ALAPVETŐ JELLEMZŐI

Az 1000 fős magyar és a 996 fős szlovák lakossági kérdőíves mintában lényeges eltérés figyelhető meg a határon átvélő személyes kapcsolatok létében. A magyar oldalon a megkérdezettek egynegyedének, míg a szlovák oldalon több mint a felének van valamilyen jellegű kontaktusa a szomszéd országban (1. ábra). Az eltérő nemzetiségi struktúrából fakadó várakozásunk beigazolódt: a szlovák határszakaszon 27%-kal magasabb az aránya az ilyen jellegű kötésekkel rendelkező lakosoknak. Ez a kapcsolati mutató bármilyen kötés előfordulása esetén méri az összeköttetés létét, függetlenül annak számától vagy jellegétől. Elemszámát tekintve a magyar mintában így 250, a szlovák mintában pedig több mint 500 válaszadón lehet részletesebb elemzéseket végezni.

A módszertani háttérrel foglalkozó részben megismert reprezentativitási probléma természetesen az itt következő országonkénti összehasonlítás eredményeinek értelmezését megnehezíti, különösen akkor, ha figyelembe vesszük az iskolai végzettség (humán/kulturális tőke) kapcsolati tőkére gyakorolt hatásának elméletét és empirikus igazolásait (*Angelusz–Tardos* 1998; 2006). A közép- és felsőfokú végzettségű társadalmi rétegek felülreprezentáltsága miatt a valóságos arányoknál vélhetően magasabb kapcsolathálózati aktivitással

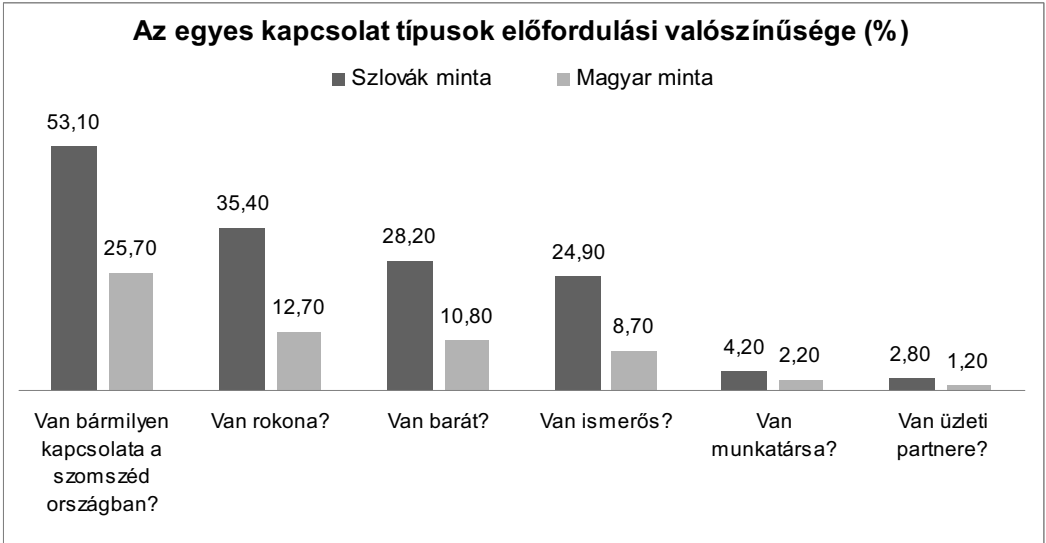
szembesülünk a kapcsolati tőke és a kulturális, illetve azzal szorosan összefüggő gazdasági tőke Bourdieu által leírt konverzációs mechanizmusa miatt (*Bourdieu* 1997).

A kapcsolatokat öt formán keresztül mérjük: rokoni, baráti, ismerősi, munkatársi és üzleti alapon. A kapcsolattípusok előfordulási valószínűsége mindkét országban hasonló logikát követ, de az arányok ebben az esetben is a szlovák oldalon jóval magasabbak. A lakosság legnagyobb részének rokoni kapcsolatai vannak a határ másik oldalán, ami a határszakasz történelme alapján természetszerűnek tekinthető. A második leggyakoribb kapcsolat az ismerősi, majd ezt követi a baráti. A munkatársi, üzleti jellegű személyközi interakciók mindkét országban csak a lakosság minimális hányadát (2-4%-át) érintik. Az arányok és különbségeik önmagukért beszélnek: a szlovák oldalon élők több mint egyharmadának vannak rokoni, 28%-ának ismerősi, és 25%-nak baráti jellegű kapcsolatai Magyarországon. Ugyan ezek a kötésformák a magyar oldalon élő válaszadóknál csak 13%, 11% és 9%-os arányban vannak jelen.

Mark Granovetter alapján (1988) megkülönböztethetjük az erős és gyenge kötések, amelyek eltérő értékkel és funkcióval rendelkeznek a cselekvő és az egész társadalmi struktúra szintjén. A két kapcsolattípus más társas viszonyt ír le és emiatt különböző hatása is lehet a határtérség belső és határon átnyúló társadalmi viszonyainak alakulására. Ebben a megközelítésben is az erős kapcsolatok előfordulása a nagyobb (7. táblázat). A magyar mintában csak a válaszadók 18%-nak volt erős és 13%-nak volt valamilyen gyenge kapcsolata. A szlovák oldalon ez az arány 45%-os és 30%-os.

A többrétegű, multiplex kapcsolatháló aránya ennél jóval alacsonyabb. Mindkét erős kötéssel a magyar mintában csak 32 válaszadó rendelkezett (3,2%), a szlovák oldalon ezzel szemben 158 ilyen személyt találhatunk (16%). A három gyengébbnek minősülő, kevesebb emocionális elemet és intenzitást tartalmazó is-

1. Ábra. A kapcsolat és az egyes kapcsolattípusok előfordulási valószínűsége

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

7. Táblázat. Az erős és gyenge kötések előfordulási valószínűsége

		Ország			
		Magyarország		Szlovákia	
		N	%	N	%
Van erős kapcsolata a szomszédos országban? (rokon vagy barát)	Nincsen	818	81,8	553	55,5
	Csak az egyik	150	15,0	285	28,6
	Mindkettő	32	3,2	158	15,9
Van gyenge kapcsolata a szomszédos országban? (ismerős, munkatárs, üzleti partner)	Nincsen	868	86,8	698	70,1
	Van, egy féle	122	12,2	251	25,2
	Van, több féle	10	1,0	47	4,7

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

merősi, üzleti jellegű kontaktusok esetében már csak 10, illetve 47 fővel számolhatunk, amely 1 és 5%-os részarányával igen alacsony. Természetesen a határ, a történelmi hányattatások sok viszonyt szétziláltak, vagy sok létrejöttét megakadályozták. A megkérdezettek között, ha a teljes kapcsolatrendszerüket vizsgáltuk volna, sokkal magasabb lenne az összetett, többretegű hálózattal rendelkezők aránya.

A lakosság kapcsolatrendszerének összetettségét azzal mérjük, hogy az öt kapcsolattí-

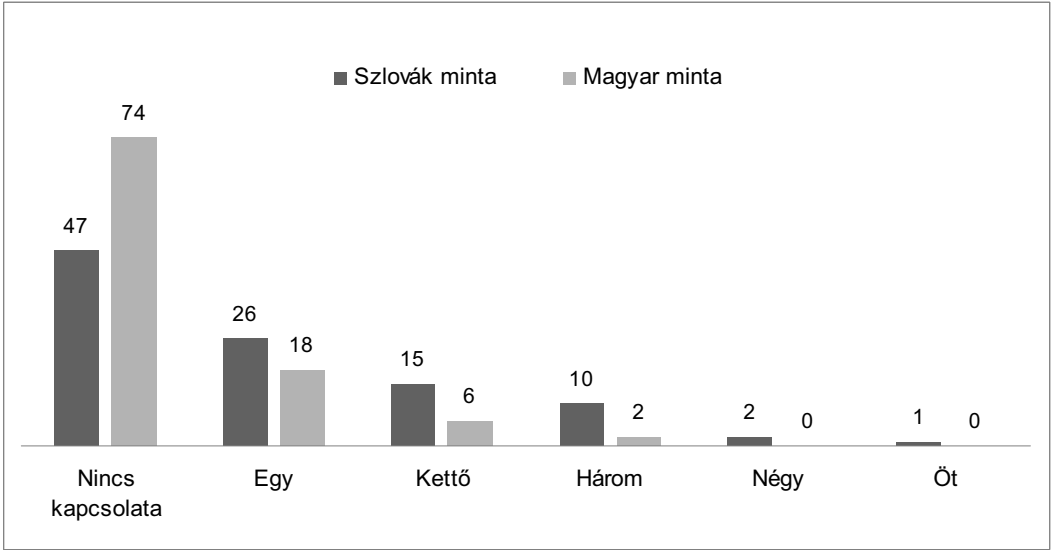
pusból mennyivel rendelkeznek párhuzamosan (2. ábra). Természetesen ez nem jelenti azt, hogy akinek csak egyféle kapcsolata – mondjuk csak rokona vagy barátja, vagy néhány ismerőse – létezik, a másik országban az nem lenne fontos, de azt feltételezhetjük, hogy az összetettebb hálózat a határ túloldalának társadalmi szövetébe történő több szálon keresztül beágyazódásra utal.

A szlovák oldalon élőknek összetettebbek a Magyarország felé irányuló kapcsolatrend-

szereik (3. ábra). A többségnek természetesen csak egyfajta kapcsolata van, és korábban láttuk, hogy ezek főként rokonságon alapulnak vagy lazább ismeretségeken. A magyar oldalon élő bármilyen kötésről beszámoló lakosok 70%-nak csak egy fajta kapcsolata van. A

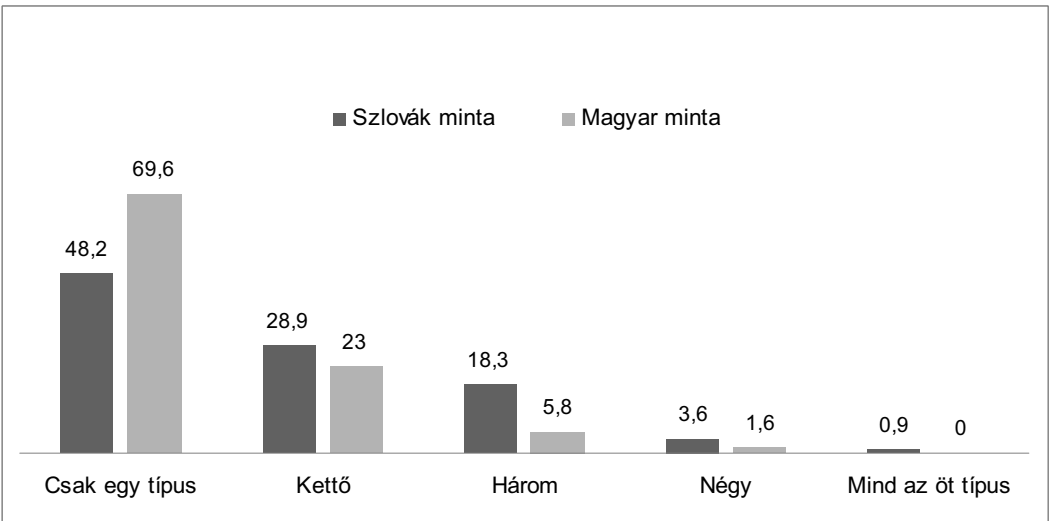
szlovák mintában az ilyen lakosok aránya jóval alacsonyabb (48%), és 47%-uknak igazából 2-3 kapcsolatfajtából épül fel egymással párhuzamosan a személyes hálózata (a magyar oldalon az arány csak 28%-os).

2. Ábra. Hányféle kapcsolata van összesen a szomszéd országban (%)

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

3. Ábra. Amennyiben előfordul, akkor hányféle kapcsolata van a szomszéd országban? (%)

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

A kérdést kapcsolatonként is megvizsgálhatjuk. A válaszok alapján megadhatók azok a megoszlási adatok, amelyek azt mutatják, hogy akik rendelkeznek egy adott típusú kapcsolattal a határ másik oldalán, azok körében mekkora az aránya azoknak, akik kizárólag csak ilyen jellegű kontaktusformával rendelkeznek, tehát a hálózatuk egy komponensű, homogén (8. táblázat). A célunk kettős: 1) annak bemutatása, hogy melyik kapcsolatforma hajlamos a leginkább a „homogenizálódásra”, 2) és milyen az eltérés a határ két oldalán ezekben a homogenizálódási tendenciákban.

Egyértelműen látható, hogy a magyar válaszokban mindegyik kapcsolatformánál magasabbak a megoszlási értékek. A leginkább a munkával összefüggő határ menti relációk hajlamosak az egyoldalúságra. Azon magyar oldali válaszadók körében, akiknek van Szlovákiában munkatársi kapcsolata, a 68%-uknál emellett más kötésforma nem is fordul elő. Ezzel ellentétesen az üzleti kapcsolatok és a baráti viszonyok sok esetben más összeköttetések mellett, azok okaként vagy eredményeként formálódnak csak ki (itt csak megközelítőleg egyharmados azok aránya, akik más jellegű kontaktusokkal nem rendelkeznek).

A szlovák válaszokban ilyen mértékű homogenizálódási hajlam nem figyelhető meg, bár az látható, hogy a leginkább a rokon és ismerős kapcsolatok nem „vonzanak”, nem kötnek magukhoz más interakciós csatorná-

kat. Például a szlovák mintában 350 olyan lakos szerepelt, aki beszámolt rokon kapcsolatról a határ túloldalán. Ennek a csoportnak a 42%-a másfajta kapcsolattal nem rendelkezik, kizárólag rokonival.

A kapcsolatrendszerek alapvető jellemzőinek áttekintése során a személyes kapcsolathálózat nagysága is elemezhető. A kérdőívben külön megbecsültettük azoknak a személyeknek a számát a határ másik oldalán, akikkel valamilyen típusú kapcsolata volt a válaszadónak. Ezekből az értékekből lehet felépíteni a teljes kapcsolatrendszer nagyságát (9. táblázat).

A határzónában élők átlagosan 18 személlyel állnak kapcsolatba a másik oldalon. A kiugró értékek miatt a medián jóval alacsonyabb: átlagosan nyolc személy jöhet szóba. Természetesen a két oldal adatai jelentősen különböznek egymástól. A szlovák mintában 75%-kal nagyobb a lakosság kapcsolatrendszere (a mediánnal számolva is 66%-os az eltérés). Ez azt jelenti, hogy egy átlagos dél-szlovákiai határzónában élő lakos, ha nem izolált, akkor legalább 10 emberrel áll kapcsolatban Magyarországon. Ugyanez a magyar oldalra is érvényes, csak a kapcsolatrendszer nagysága 6 fős. A maximum értékek rávilágítanak az átlag és a medián jelentős különbségének hátterére. A felmérésbe bekerültek olyan lakosok is, akik összesen akár 200-300 személlyel is tartják a kapcsolatot a határ másik oldalán.

8. Táblázat. A homogén kapcsolatrendszerrel rendelkezők aránya kötéstípusonként

Akinek van... kapcsolata, az...	Magyarország (%)	Szlovákia (%)
kizárólag <i>rokon</i> kapcsolattal rendelkezik (N=126; és 350 fő)	59,5	42
kizárólag <i>baráti</i> kapcsolattal rendelkezik (N=86; és 244 fő)	37,2	11,9
kizárólag <i>ismerős</i> kapcsolattal rendelkezik (N=107; és 275 fő)	49,5	25,8
kizárólag <i>munkatársi</i> kapcsolattal rendelkezik (N=22; és 41 fő)	68,2	12,2
kizárólag <i>üzleti</i> kapcsolattal rendelkezik (N=11; és 25 fő)	36,4	8

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

9. Táblázat. A határ túloldalára kiterjedő személyes kapcsolatrendszer nagysága

<i>Akinek van... kapcsolata, az...</i>	<i>Magyarország (%)</i>	<i>Szlovákia (%)</i>
kizárólag <i>rokoni</i> kapcsolattal rendelkezik (N=126; és 350 fő)	59,5	42
kizárólag <i>baráti</i> kapcsolattal rendelkezik (N=86; és 244 fő)	37,2	11,9
kizárólag <i>ismerősi</i> kapcsolattal rendelkezik (N=107; és 275 fő)	49,5	25,8
kizárólag <i>munkatársi</i> kapcsolattal rendelkezik (N=22; és 41 fő)	68,2	12,2
kizárólag <i>üzleti</i> kapcsolattal rendelkezik (N=11; és 25 fő)	36,4	8

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

A kontaktszemélyek átlagos száma nem mindegyik kapcsolattípusnál tér el a két ország mintájában. A rokoni relációk átlagos száma szinte azonos, és a másik oldalon élő barátok középértékében sem jelentős a különbség (1 fő). A gyenge kötések száma viszont mindegyik esetben kétszeres a szlovák oldalon élőkénél. Az erős kötések természetesen kevésbé függenek a gazdasági, politikai, kereskedelmi folyamatoktól, fogyasztási szokásoktól, és a rokoni kapcsolatokban demográfiai korlátok is szerepet kapnak, amelyek közelebb hozzák egymáshoz a két értéket. Ezzel szemben a gyenge kötések megerősítik a határtérség egyes szakaszainak munkaerőpiacán megfigyelhető élénkülő gazdasági (főként munkavállalási) mechanizmusok hatását.

A HATÁRON ÁTNYÚLÓ INTÉZMÉNYE-SÜLT (HIVATALI, HATÓSÁGI) INTERAKCIÓK ALAPVETŐ JELLEMZŐI

A másik ország hivatalos szerveivel a lakosságnak csak igen kis hányada került kapcsolatba az elmúlt öt év során (10. táblázat). A magyar mintában összesen 27 fő, és a szlovák oldalon ugyan nagyobb, de ott sem magasabb 10%-nál a részarányuk. Ráadásul csak eseti jelleggel fordultak elő ilyen kapcsolatok, a legtöbben (83 és 93%) csak néhány alkalommal léptek kapcsolatba valamilyen intézménnyel. A folyamatos kapcsolattartás elenyésző: valamilyen ügyintézés miatt a lakosság 3-4%-a sorolható abba a körbe, amelynek a tagjai napi vagy heti rendszerességgel érintkeztek a hivatalokkal, hatóságokkal ebben az időszakban.

10. Táblázat. A hivatalos kapcsolatok gyakorisága és intézményi háttere

	<i>Magyar minta</i>	<i>Szlovák minta</i>
Volt kapcsolata hivatallal, hatósággal az elmúlt öt évben	2,7% (N=27)	10,1% (N=99)
Gyakoriság (első említés)		
– naponta	3,7%	2,1%
– hetente többször	0%	1,1%
– havonta többször	3,7%	13,8%
– ritkábban	92,6%	83%
Milyen intézménnyel? (első említés leggyakoribb intézményei és az említések száma)	1) Rendőrség (8) 2) Határőrség (6) 3) Önkormányzat (2) 4) Földhivatal (2)	5) Munkaügyi Hivatal (22) 6) APEH (19) 7) Rendőrség (14) 8) Önkormányzat (7) 9) Anyakönyvi Hivatal (5) 10) Határőrség (4)

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

A magyar oldali válaszok során a leggyakrabban megemlített szlovákiai szervek a rendőrség, a határőrség, az önkormányzatok és a földhivatalok voltak. A szlovák oldali válasznál a lista összetettebb és elsődlegesen a munkaügyi, adózási kérdésekkel függ össze a dolog, illetve itt is a rendőrség, határőrség és valamilyen önkormányzat lett megnevezve a legtöbbször.

A határon átnyúló kapcsolatok előfordulásának lehetséges magyarázó tényezői

Az erős és gyenge interperszonális relációk, illetve a hivatalos szervekkel történő kapcsolatok legfontosabb jegyeit összegezve egyértelművé vált, hogy a szlovák oldalon élő magyar kisebbség révén sokkal intenzívebbek a Szlovákiából Magyarország felé irányuló interakciók, mint a tőlünk Szlovákiába irányulók. A különbségek mértékét a szlovák oldali minta iskolázottság szerinti torzítása miatt nehezen lehet becsülni. A kérdést könnyebben el lehet dönteni, ha megvizsgáljuk azoknak a társadalmi háttértényezőknek a sorát, amelyek növelhetik a határon átnyúló lakossági kapcsolatoknak a valószínűségét, számát és összetételét. Mindegyik esetben a kapcsolatrendszerek ezen három tulajdonságában keressük a differenciálódás mögötti lehetséges magyarázó tényezőket, és részletesen csak azokkal foglalkozunk, amelyeknél szignifikáns különbségek figyelhetők meg.

A variancia analízis és keresztábra elemzés próbái alapján megállapítható, hogy a legtöbb területi és társadalmi tényező esetében nem figyelhető meg szignifikáns különbség a kapcsolatokban. A határszakasz keleti és nyugati részén élő emberek ilyen jellegű társas interakciói nagyjából azonos valószínűséggel épültek ki eddig a határ másik oldalán. A település mérete sem jelent különbséget, sem a nagyvárosok, sem a vidéki terek lakosainak nem nagyobb vagy összetettebb a kapcsolat-hálózata. A minta egyes korcsoportjaiban is azonos valószínűséggel fordulnak elő kapcsolatok. A társadalmi aktivitás és a családi állapot sem játszik szerepet.

Két dolog azonban világosan kirajzolódott. 1) A szlovák oldalon, ahogy várható volt, a nemzetiségi hovatartozás volt a leginkább döntő szempont a kontaktusok differenciálódásában. 2) Mindkét mintában szignifikáns különbségekre szinte csak az iskolázottság és az ezzel szorosan összefüggő foglalkozási pozíció alapján bukkanunk.

A határszakasz szlovák oldalán a magyar nemzetiségűek 62%-a számolt be valamilyen határon átnyúló kapcsolatáról. A szlovák nemzetiségűek között az ilyen lakosok aránya ennek a fele volt (35%), ami meglepően magas arány figyelembe véve a jóval alacsonyabb magyarországi rátát (11. táblázat).

Az is jól látszik, hogy a magyaroknak nagyobb és összetettebb a kapcsolatrendszere, mint a szlovákoknak. A táblázatban szereplő

11. Táblázat. A kapcsolatrendszer nemzetiségi hovatartozás szerinti differenciáltsága a szlovák oldalon (%)

	<i>magyar nemzetiségű</i>	<i>szlovák nemzetiségű</i>
Van bármilyen kapcsolata a határ túloldalán (Magyarországon)?	62,3	34,5
Hány személlyel áll kapcsolatban? (átlag)	25	14
Hány rokona van? (átlag)	10	11
Hány barátja van? (átlag)	11	7
Hány ismerőse van? (átlag)	20	8
Csak egy féle kapcsolata van	45,6	58,2
Két fajta kapcsolata van	30,6	23,6
Legalább három különböző típusú kapcsolata van	23,8	18,2

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

rokoni, baráti, ismerősi és munkatársi relációk átlagos száma alapján pedig az látszik, hogy a magyar nemzetiségű lakosság többel- te a gyengébb kapcsolatformáknál jelentkezik (pl. átlagosan kétszer annyi ismerősük van és négy fővel nagyobb a baráti kapcsolatrendsze- rük is).

Korábban említettük, hogy Pierre Bour- dieu révén már a nyolcvanas évek közepe óta van konkrét elképzelésünk és empirikusan is megerősített hazai és nemzetközi tapasztala- tunk arról, hogy a kapcsolathálózati erőforrás- ok (társadalmi tőke) nem függetlenek az egyéb más erőforrásainktól. Különösen erős az összefüggés a kulturális és anyagi tőke és a kapcsolati tőke mérete között. Ebből kiin- dulva a jelenlegi felmérés során is arra számí- tottunk, hogy a lakosság iskolai végzettsége és jövedelme szerint komoly eltérések jelen- nek meg a kapcsolatok valószínűségében és számában. Méghozzá egy olyan struktúrát kö- vetve, ahol természetesen a különböző erőfor- rások együttes koncentrációja figyelhető meg; a magasabb iskolai végzettséggel és/vagy jobb anyagi lehetőségekkel rendelkező egyé- nek mindkét országban kedvezőbb kapcsolati tőke készlettel rendelkeznek. A kérdés csak

az, hogy ez érvényes-e a határ menti kapcsola- tokra is, vagy csak a lokális hálózataikra (12. táblázat).

A szignifikancia próbák mindhárom kap- csolati változó esetében 0,05-ös szint alatt voltak mindkét mintában. A határ másik olda- lára irányuló relációkban is komoly szerepe van az iskolai végzettségnek és a részben eb- ből levezethető magasabb státuszhelyzetnek. Még a magyar oldalon is 10%-kal magasabb a diplomások között a kapcsolattal rendelke- zők aránya. Hasonló hierarchiába rendeződ- nek a szlovák oldali válaszok is. Például ott az egyetemet végzettek körében az igen vála- szok aránya 65%-os.

A kontaktusok számát is pozitívan befolyá- solja a kedvezőbb társadalmi státusz, de ez fő- ként a gyenge kötéseknel érvényesül, és inkább a magyar oldali válaszoknál. Szlovákiában en- nél a paraméternél nem rajzolódnak ki olyan éles különbségek. A kapcsolatrendszerek össze- tettségében viszont ismét mind a két oldalon dominál az iskolázottság és az ebből fakadó el- térő társadalmi milió. A diplomások között a legkisebb az egykomponensű és a legmagasabb a komplex, legalább három kötésformára épülő kapcsolatrendszerrel rendelkezők aránya.

12. Táblázat. A kapcsolatrendszer iskolai végzettség szerinti differenciáltsága

	Minta	Általános iskola	Szakkun- kásképző	Szakközép- iskola/ Gimnázium	Főiskola/ Egyetem
Van bármilyen kapcsolata a határ túloldalán? (Igen)	magyar szlovák	23,6% 43,3%	22,0% 43,9%	27,2% 52,3%	32,8% 65,3%
Hány személlyel áll kapcsolatban? (átlag)	magyar szlovák	11 25	15 16	11 22	15 28
Hány rokona van? (átlag)	magyar szlovák	8 15	11 8	10 10	10 11
Hány barátja van? (átlag)	magyar szlovák	7 13	10 12	7 10	7 10
Hány ismerőse van? (átlag)	magyar szlovák	11 17	11 13	11 18	15 17
Csak egy féle kapcsolata van	magyar szlovák	81,0% 53,8%	71,7% 57,0%	68,6% 52,4%	62,1% 33,8%
Két fajta kapcsolata van	magyar szlovák	14,3% 25,6%	21,7% 30,4%	27,1% 28,9%	24,1% 29,9%
Legalább három különböző típusú kapcsolata van	magyar szlovák	4,8%	6,7% 12,7%	8,6% 23,5%	13,8% 30,0%

Forrás: *Lakossági kérdőív (2008)*.

Érdekes módon a háztartási jövedelmek nagyságán keresztül mért anyagi helyzet kapcsolata a társadalmi kötelékek előfordulásával és számával nem szignifikáns, a magasabb jövedelmű rétegekre nem jellemző az aktívabb határon átnyúló kapcsolati tőkekészlet. Hasonlóan alakult az elégedettségén keresztül mért attitűdmutató szerepvállalása is, itt sem figyelhető meg szignifikáns összefüggés. Akik jobban boldogulnak és elégedettebbek az életükkel, nem feltétlenül, vagy nem szükségszerűen jellemezhetők nagyobb határon átvívelő kapcsolati tőkével.

A foglalkozási pozíció szoros összefüggésben áll az iskolai végzettséggel a modern társadalmakban. Így a korábban megismert különbségek „újratermelődtek” ennél a státusz-helyzet-változónál is (13. táblázat).

A szlovák és a magyar oldalon is a fizikai-szellemi tengely jelent differenciáló tényezőt, amely mellett a magasabb képesítés és pozíció már nem jelent akkora erőt. A magyar oldalon a kapcsolatok számának medián értéke az is jól szemlélteti, hogy a vezető beosztásúak és az önállók rendelkeznek kiugróbb méretű kapcsolathálózattal. Ez az összefüggés a szlovák oldalon úgy módosul, hogy a vélhetően aktívabb munkavállalási gyakorlat révén a fizikai munkát végzők körében is ma-

gasabb a magyar oldalon realizálódó kötésvalószínűség és kötésszám is.

A határon átnyúló erős kötések lehetséges akadályozó tényezői

A rokoni és baráti kontaktusok esetében rákérdeztünk azokra a külső akadályozó tényezőkre, amelyek megnehezíthetik, hátráltathatják a kapcsolattartást a határ másik oldalán élő személyekkel. A lista nem teljes, de öszszefogja a legfontosabb elemeket, amelyek között első helyen szerepelhet az idő, a térbeli távolság és az infrastruktúra hatása (14. táblázat).

A szlovák oldalon élő és magyarországi kapcsolattal rendelkező lakosok között nagyobb arányban voltak olyanok, akik valamilyen akadályozó tényezőbe ütköztek. A rangsorban az első helyen az időhiány szerepel, amely jelen korunk globalizált társadalmában nemcsak a személyközi interakciókat befolyásolja, hanem életvezetésünk számos más aspektusát is. Nagyrészt a munkaterhelésből fakadó időhiányról van szó. A második helyen a társas kapcsolatok ápolásának költségessége szerepel, amelyben ugyan a tömegkommunikációs eszközök csökkentettek valamit a ráfordításokon, de mindenképpen komoly akadályozó tényezőt jelenthet (főleg a személyes

13. Táblázat. A kapcsolatrendszer munka jellege szerinti differenciáltsága a szlovák és a magyar mintában

Munkajelleg csoportok	Van kapcsolata a határ túloldalán		Hány kapcsolata van a határ túloldalán	
	Igen (%) SK	Igen (%) HU	Medián SK	Medián HU
felső vagy középvezető	67,1	38,3	15	20
önálló tulajdonos	56,9	29,8	15	8
alsó vezető, vagy term. irányító	64,9	34,9	20	15
beosztott szellemi – diplomás	59,2	28,1	14	6
beosztott szellemi – legf. érettségij	61,3	23,4	10	6
szakmunkás	38,8	26,4	8	6
betanított- vagy segédmunkás	45,5	21,4	16	6
mezőgazdasági fizikai	32,4	15,0	7	3
Összesített átlag	53,0	26,1	12	6

SK = szlovák minta; HU = magyar minta

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

14. Táblázat. Az erős kapcsolatok akadályozó tényezői (%)

Akadályozó tényezők	magyar minta	szlovák minta
kevés az ideje	38,1	45,6
anyaghiány	25,7	41,5
betegség	24,8	26,4
gépkocsi hiánya	23,6	25,5
nagy földrajzi távolság	16,8	25,0
kedvezőtlen tömegközlekedés	15,2	18,6
országhatár	8,8	2,1
nehéz megközelíthetőség	7,2	6,7

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

kapcsolattartásban). A következő három tényező (egészségi állapot, a mobilitást csökkentő gépkocsihány és a földrajzi távolság) nagyjából hasonló arányban a lakosság 16-25%-át érintette. A legkisebb szerepet a megközelíthetőség és a határ léte jelentette a lakosok szerint. Úgy tűnik, a határ két oldalán élők szorosabb kommunikációját és interakcióját alapvetően eddig is főként a saját élethelyzetükből fakadó kedvezőtlen tényezők nehezítették meg, amelyben a két kulcselem a szabadidő hiánya és az anyagi lehetőségek különbözősége.

A kapcsolati tőke térbelisége

Az erős és gyenge kötések mindegyikénél rákérdeztünk az adott kontaktszemélyek térbeli elhelyezkedésére a határ másik oldalán. Ez alapján körvonalazható a határon átnyúló kapcsolati tőke térbeli kiterjedése, és a kötések koncentrátsága. A kérdésünk arra vonatkozik, hogy megfigyelhetők-e sűrűsödések, és ha igen, akkor mely településeken koncentrálódnak a kapcsolatok. Várakozásunk szerint a demográfiai súlyból fakadó természetes tendenciák fognak megjelenni, a nagyvárosokban méretükből fakadóan nagyobb valószínűséggel fognak rokonok, barátok, ismerősök vagy munkatársak előfordulni.

A magyar oldali válaszok alacsony száma miatt az eredmények óvatosabban kezelendők. A kevés kontaktus miatt nem olvasható ki egyértelmű tendencia az interperszonális kontaktusok térbeli csatornáinak iránya és súlya

kapcsán. A legnagyobb számban (átlagosan csak 3-5 válaszadóról van szó) Kassán, Révkomáromban, Dunaszerdahelyen, Rimaszombatban, Párkányban és Pozsonyban élő személyek jelentek meg a határon átnyúló kapcsolatrendszerekben. Összességében nagyságrendileg 30 településen élnek rokonok, ismerősök vagy barátok. A munkatársi, üzleti relációk jóval kisebb valószínűsége miatt ebben a vonatkozásban már csak 8-10 települést említettek meg a válaszolók.

A szlovák oldalon kitöltött kérdőívek alapján pontosabb képet rajzolhatunk a felénk irányuló interperszonális relációk térbeli szerveződési struktúrájáról. Természetesen itt is a nagyvárosok és határ menti térségi centrum településeken sűrűsödnek a kontaktusok (15-16. táblázat).

Az erős kötések esetében a legtöbb szlovák oldali válaszadónak a fővárosban van rokona vagy barátja. Majd a nagyvárosok és a határ menti lokális centrumok következnek a sorban. Hasonló logika érvényesül a gyenge kötéseknel is, ahol szintén a főváros emelkedik ki elemszám tekintetében. Komárom helyzete külön kiemelendő, mert mind a négy kapcsolattípus esetében a harmadik legnagyobb arányszámmal rendelkező célpont Budapest és Győr után, jóval kisebb népességszáma ellenére.

Természetesen a lista komolyabb következtetésekre nem ad alkalmat, de azt jól szemlélteti, hogy milyen nagyobb gócpontjai figyelhetők meg az interperszonális kötésekben keresztül megteremtődő integrációs mechanizmusoknak a határszakaszon.

15. Táblázat. A szlovák oldalon élők magyarországi rokoni és baráti kapcsolatainak térbeli koncentrációja

Rokoni kapcsolat	N	%	Baráti kapcsolat	N	%
Nincs rokona	655	65,8	Nincs barátja	749	75,2
Budapest	113	11,3	Budapest	88	8,8
Győr	17	1,7	Győr	16	1,6
Komárom	13	1,3	Komárom	13	1,3
Tatabánya	8	0,8	Miskolc	13	1,3
Békéscsaba	7	0,7	Bátaszék	5	0,5
Miskolc	6	0,6	Sárospatak	5	0,5
Szeged	6	0,6	Siófok	5	0,5
Vác	5	0,5	Eger	4	0,4
Debrecen	4	0,4	Mosonmagyaróvár	4	0,4
Eger	4	0,4	Nagyatád	4	0,4
Harta	4	0,4	Pécs	4	0,4
Nyíregyháza	4	0,4	Sátoraljaújhely	4	0,4
Pécs	4	0,4			
Sopron	4	0,4			
Székesfehérvár	4	0,4			

Magyarázat: csak a kiugró elemszámok szerepelnek nagyság szerinti sorrendben
 Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

16. Táblázat. A szlovák oldalon élők magyarországi ismerősi és munkakapcsolatainak térbeli koncentrációja

Ismerősi kapcsolat	N	%	Munkatársi kapcsolat	N	%
Nincs ismerőse	721	72,4	Nincs munkatársa	955	95,9
Budapest	71	7,1	Budapest	13	1,3
Győr	18	1,8	Komárom	10	1,0
Komárom	18	1,8	Győr	4	0,4
Sátoraljaújhely	10	1,0	Tatabánya	2	0,2
Bátaszék	9	0,9			
Hajdúszoboszló	8	0,8	Üzleti kapcsolat	N	%
Miskolc	7	0,7	Nincs üzleti partnere	972	97,6
Balassagyarmat	6	0,6	Budapest	10	1,0
Eger	6	0,6	Debrecen	2	0,2
Siófok	6	0,6	Győr	2	0,2
Balaton	4	0,4			
Debrecen	4	0,4			
Salgótarján	4	0,4			
Sopron	4	0,4			

Forrás: Lakossági kérdőív (2008).

IRODALOM

- Angelusz, R.–Tardos, R. (1998) A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. – *Társadalmi Riport*. 237–257. o.
- Angelusz, R.–Tardos, R. (2006) Hálózatok a magyar társadalomban. – Kovách, I. (szerk.): *Társadalmi metszetek*. Napvilág Kiadó, Budapest. 227–253. o.
- Bourdieu, P. (1997) Gazdasági tőke, kulturális tőke, társadalmi tőke. – Angelusz, R. (szerk.): *A társadalmi rétegződés komponensei. Válogatott tanulmányok*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest. 156–177. o.
- Csizmadia, Z. (2004) Társadalmi kapcsolatok – struktúra – rétegződés: a szerkezet és az egyenlőtlenség kérdése a társadalmi tőkeelméletekben. – Némedi, D.–Szabari, V. (szerk.): *Kötő-Jelek 2003*. Budapest: ELTE Szociológiai Doktori Iskola. 119–145. o.
- Csizmadia, Z. (2008) Kapcsolathálózatok és társadalmi 'tökek'. A társadalmi viszonyok felértékelődése a szociológia legújabb szakaszában. – Némedi, D. (szerk.): *Modern szociológiai paradigmák*. Napvilág Kiadó, Budapest (megjelenés alatt).
- Granovetter, M. (1988) „A gyenge kötések ereje. A hálózatelmélet felülvizsgálata”. – *Szociológiai Figyelő*, 3. 39–60. o.
- Letenyei, L. (2002) Helyhez kötött kapcsolatok. – *Közgazdasági Szemle*, 49/10. 875–888. o.
- Molnár, Sz. (2003) Társadalmi tőke és információ társadalom. Egyedül kuglizni, egyedül szőrfözni? – *Szociológiai Szemle*, 3. 112–121. o.
- Portes, A. (1998) „Social capital: Its origins and applications in modern sociology”. – *Annual Review of Sociology*, 24. 1–24. o.
- Putnam, R. D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.
- Sik, E. (2002) Mindennapi korrupcióink. – *Szociológiai Figyelő*, IV/1–2. 135–141. o.
- Skrabski, Á. (2003) *Társadalmi tőke és egészségi állapot az átalakuló magyar társadalomban*. Corvinus Kiadó, Budapest.
- Szántó, Z. (2006) *Analitikus szemléletmódok a modern társadalomtudományban*. Helikon Kiadó, Budapest.
- Tóth, I. Gy. (2005) Bizalomszint, kötelezettségi hálók és társadalmi tőke: előtanulmány. – *Kockázat, bizalom és részvétel a magyar gazdaságban és társadalomban*. TÁRKI Alapítvány, Budapest 2005. április. (www.socialnetwork.hu)
- Utasi, Á. (2002) *A bizalom hálója*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.
- Vedres, B. (2000) A tulajdonosi hálózatok felbomlása. – *Közgazdasági Szemle*, 48/9. 680–699. o.